विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तहदोश्रो बर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विषयको ((एम.एड.५९८) को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

दिपक राई

क्याम्पस रोल नं. : १३६

जनता बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभाग

इटहरी,सुनसरी

२०७४

विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तहदोश्रो बर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विषयको ((एम.एड.५९८) को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

दिपक राई

क्याम्पस रोल नं. : १३६

जनता बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभाग

इटहरी,सुनसरी

२०७४

त्रि.वि. दर्ता नं. ११६३७४-९१ *शोध बुझाएको मिति : २०७४।१०।३*

Date: 06/02/2018

परीक्षा रोल नं. २१८००८५ *शोध स्वीकृती मिति : २०७४।१२।२१*

Date: 04/04/2018

स्वःघोषणा

प्रस्तुत विद्यालयकोभौतिक र शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण शीर्षकको शोधपत्र मेरो आफ्नै प्रयास र सहभागितामा तयार पारिएको हो । यस शोधपत्रमा संलग्न गरिएका तथ्याङ्कहरु यथार्थ र वास्तविक छन् । यो शोधपत्र मार्फत कोही कसैलाई र कसैमाथि असर पर्न गए, त्यसको जिम्मेवारी म स्वयं हुने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....
दिपक राई
शोधकर्ता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
जनता बहुमुखी क्याम्पस
इटहरी, सुनसरी

सिफारीस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन स्नातकोत्तर तह, द्वितीय बर्ष (**ED.CE.598**) को आवश्यकता परीपूर्तिका लागि विद्यालयका भौतिक र शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण शीर्षकको शोधपत्र दीपक राईले मेरो सल्लाह र निर्देशनमा तयार गर्नु भएको होन । प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्यांकनका लागि मूल्यांकन समिति समक्ष सिफारीस गर्दछु ।

....
राजन प्रसाद शर्मा
(शोध निर्देशक)
जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी,
सुनसरी

मिति : २०७४।१०।०३

Date: 06/02/2018

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
जनता बहुमुखी क्याम्पस
इटहरी, सुनसरी

स्वीकृती-पत्र

यस क्याम्पसका एम.एड दोश्रो बर्ष २०६९ पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विषयका दीपक राईले विद्यालयको **"भौतिक र शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण शीर्षक"** तयार पारेको शोध प्रतिवेदन स्नातकोत्तर तहको उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले बाह्य मूल्यांकन समितिले स्वीकृती प्रदान गरिएको छ ।

<u>शोध मूल्यांकन समितिः</u>

१. श्री टोलनाथ काफ्ले ....
(विभागीय प्रमुख)

२. श्री राजन प्रसाद शर्मा ....
उप-प्राध्यापक (शोध निर्देशक)

३. ....
(बाह्य सुपरिवेक्षक)

मिति : २०७४।१२।२१

Date: 04/04/2018

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय, स्नाकोत्तर तह (एम.एड) द्वितीय बर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन अन्तर्गत अन्तर्गत (**ED.CE.598**) शोधपत्रको सम्वन्धमा अनुसन्धानात्मक ज्ञान तथा सीपको विकास गर्ने उद्द्श्यमा आधारित ५० पूर्णाङ्कको प्रयोगात्मक परीक्षाका लागि विभागले निर्देश गरे अनुसार **“विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण शीर्षक”** शीर्षकमा अध्ययन अनुसन्धान पूरा गरी सो को शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ। सर्वप्रथम यो शोधप्रतिवेदन लेखनका लागि व्यवस्थापन कार्य मिलाई अध्ययनको सुनौलो मार्ग दर्शन गरिदिएकोमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभाग जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहान्छु ।

यस शोध कार्यमा प्रस्तावना तयार गर्ने देखि लिएर शोधप्रतिवेदन लेखन कार्य समाप्त नहुन्जेलसम्म महत्वपूर्ण निर्देशन, सल्लाह,सुझाव,हौसला र मार्गदर्शन प्रदान गर्नुहुने शोध निर्देशक, यस क्याम्पसका उपप्राध्यापक आदरणीय गुरु श्री राजन प्रसाद शर्मा न्यौपाने ज्यू, साथै विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु श्री टोल नाथ काफ्ले ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । शोध कार्य लेखनका लागि आवश्यक प्रशासनिक तथा व्यवस्थापन पक्ष मिलाई सहयोग गर्नुहुने क्याम्पस प्रमुख श्री निर कुमार राई ज्यू, पुस्तकालय कर्मचारीहरु, सम्वन्धित विद्यालयका प्र.अ.,शिक्षक,विद्यार्थी, स्रोतव्यक्ति र वि.नि.हरक्षेण अध्ययन गर्न हौसला प्रदान गर्ने मेरी श्रीमती गायत्री कुमारी भट्टराई र छोरा दिव्य राई लगायत यो शोध लेखन कार्यमा प्रत्यक्ष र सक्रिय रुपमा विशेष सहयोग पुऱ्याउने मेरा मित्र श्री राम प्रसाद ढकाल प्रति आभारी छु । यसका साथै बेला बेलामा सहयोग पुऱ्याउनु हुने मेरा मित्रहरु श्री दान कुमार ढकाल, श्री योगेन्द्र बस्नेत, श्री लेखक विष्ट, रामप्रसाद काफ्ले र जंगबहादुर गुरुङप्रति पनि आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई व्यस्त समयको बाबजुध पनि शोधपत्र टाइप गरी पूर्ण रुपले सहयोग गर्नुहुने विराटनगर महेन्द्रचौक वार्ड नं. १२ मा संचालित न्यू त्रिवेणी फोटोकपी सेन्टरका संचालक श्री जय प्रसाद पौडेल ज्यूप्रति पनि धन्यवाद नदिइ रहनु सक्दिन ।

....

दीपक राई
जनता बहुमुखी क्याम्पस
इटहरी सुनसरी

शोधसार

"विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण शीर्षक" शीर्षक राखेर यो अध्ययन गरिएके हो । यस शोध अनुसन्धानको मुख्य उद्देश्य सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरुको वर्तमान भौतिक र शैक्षिक अवस्थाको पहिचान, समस्याहरु पत्ता लगाउने र अवस्थाप्रति सरोकारवालाहरुको धारणा प्रत्ता लगाउने जस्ता उद्देश्यहरु राखी अध्ययन अनुसन्धान गरियो ।

यस अध्ययनका लागि मोरङ जिल्लाको विराटनगर महानगरपालिकाका श्री जनपथ स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका तीनवटा र श्री आदर्श स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका दुईवटा सामुदायिक विद्यालयहरु उद्देश्यमूलक तथा सुविधाजनक विधिद्वारा छनौट गरी प्र.अ.,शिक्षक,विद्यार्थी,स्रोतव्यक्ति र वि.नि. समक्ष अनुसन्धानकर्ता स्वयं उपस्थित भई गुणात्मक संकलनका साधनहरु प्रश्नावली, अर्न्तवर्ता, लक्षित समूह छलफल, अवलोकन, दस्तावेज अध्ययन आदि प्रयोग गरी सूचना संकलन गरेर व्याख्या एवं विश्लेषण गर्न गुणात्मक विधि अर्न्तगत वर्णात्मक तरिका अपनाई शोध कार्य पूरा गरियो ।

प्रस्तुत अध्ययनको विश्लेषणबाट कक्षाकोठा, डेक्सवेन्च प्रयाप्त रहेको पाइयो । आशासित रुपमा शैक्षिक उपलव्धि हासिल गर्न नसकेको अवस्था रहेको पाइयो । शिक्षकहरुमा तालिमको व्यवस्था हुनुपर्ने, कक्षाकोठा,झ्यालढोकाबाट उज्यालो र स्वच्छ हावाँ आवागमन रहेको, खेलमैदान रहेता पनि त्यसको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न नसकिएको,शिक्षकको संख्या अपुग रहेको, अपुग भौतिक संरचनाको निर्माण, छात्रावास र चमेनागृहको निर्माणगर्नुपर्नेमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने, अनुगमन तथा निरिक्षण हुनुपर्ने जस्ता प्राप्ति र निष्कर्षहरु प्राप्त भए ।

त्यस्तै विद्यमान समस्याको पहिचान रसमाधान उपायहरुको अवलम्वन गर्नुपर्ने, शैक्षिक र भौतिक अवस्था विश्लेषणका साधनको प्रयोग गरिनुपर्ने, तालिम, अनुगमन तथा सुपरिवेक्षणको उचित व्यवस्थापन गरिनुपर्ने जस्ता सुझावहरु प्रस्तुत गरियो ।

संक्षिप्त शब्दावली

संक्षिप्त शब्दहरु:	पूर्ण रुप
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि.नि.	विद्यालय निरिक्षक
वि.व्य.स.	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
वि.सं.	विक्रम सम्वत्
प्र.अ.	प्रधानाध्यापक
एस.ई.ई.	सेकेण्डरी एजुकेशन एक्जामीनेशन
जि.पि.ए.	एभ्रेज ग्रेट प्वाइन्ट
एस.एल.सी.	स्कूल लिभिङ्ग सर्टिफिकेट

विषय-सूची

अध्ययन शीर्षक
अध्ययनको उपशीर्षक क
स्वःघोष्णा पत्र ख
सिफारीस पत्र ग
स्वीकृती पत्र घ
कृतज्ञता ङ
शोधसार च
संक्षिप्त शब्दावली छ

परिच्छेद -एक
परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १
१.१.१ भौतिक अवस्था ६
१.१.२ शैक्षिक अवस्था ८
१:१.३ नेपालमा माध्यमिक विद्यालय र माध्यमिक शिक्षा १०
१:२ अध्ययन समस्याको कथन १५
१:३ अध्ययनको उद्धेश्यहरु १६
१:४ अध्ययनको महत्व १७
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु १८
१:६ अध्ययनको परिसिमा १९
१.७ शब्दहरुको परिभाषा १९

अध्याय-दुई
पूर्व साहित्यको पुनरावोकन

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पनरावलोकन २२
२.२ पुनरावलोकनको उपदेयता २७
२.३ अध्ययनको अवधारणात्मक खाका २९

परिच्छेद–तीन
अनुसन्धान विधि

३.१ अनुसन्धान ढाचा ३०
३.२ जनसङ्ख्या ३१
३.३ नमूना छनौट र आधारहरु ३१

३.४. तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरु ३१
३.४.१ प्राथमिक स्रोतहरु ३१
३.४.२ सहायक स्रोतहरु ३१
३.५ तथ्यांक सङ्कलनका साधनहरुको निर्माण ३२
३.५.१. प्रश्नावली ३२
३.५.२ अर्न्तवार्ता निर्देशिका ३२
३.५.३. लक्षित समूह छलफल ३२
३.५.४ अभिलेखको अध्ययन ३३
३.५.५ दस्तावेज अध्ययन ३३
३.६ साधनको वैद्यता ३३
३.७ थथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया ३३
३.७.१ प्रश्नावलीको प्रयोग ३३
३.७.२ अर्न्तवार्ता ३३
३.७.३ लक्षित समूह छलफल ३४
३.७.४ अभिलेख अध्ययन ३४
३.७.५ दस्तावेज अध्ययन ३४
३.८ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया ३४

परिच्छेद -चार
तथ्याङ्कको विश्लेषण र परिणामको व्याख्या

४.१ भौतिक व्यवस्थापनको अवस्था ३५
४.१.१ विद्याय भवन र कक्षाकोठाको व्यवस्थापन ३५
४.१.२ खेल मैदान, कम्पाउण्डवाल, खानेपानी र शौचालयको अवस्था ३७
४.१.३ पुस्तकालय, प्रयोगशाला, र छात्रावासको अवस्था ३८
४.१.४ अफिस कोठा, स्टाफ कोठा, स्वास्थ्य उपचार कक्ष र चमेनागृह ३९
४.१.५ कालो पाटी,डेक्स/बेन्च, साइकल/मोटरसाइकल स्ट्याण्ड ४०
४.१.६ झ्याल/ढोका, छाना/छत,कार्पेट र विद्यार्थीको पोशाक ४१
४.१.७ फूलवारी, सञ्चार उपकरण, यातायातको साधन तथा विधुत ४३

४.१.८ फर्निचरको व्यवस्थापन ४४
४.१.९ शैक्षिक सामाग्रीको व्यवस्थापन ४५
४.२ भौतिक व्यवस्थापनले सिकाई उपलब्धिमा पारेको प्रभाव ४७
४.३ भौतिक व्यवस्थापनले लिङ्गगत रुपमा सिकाइ उपलव्धिमा पारेको ४९
४.४ भौतिक व्यवस्थापनले जातिगत रुपमा सिकाई उपलव्धिमा पारेको प्रभाव २०७३ ५१
४.५ भौतिक व्यवस्थापनले उमेरगत सिकाई उपलव्धिमा पारेको प्रभाव २०७३ ५३
४.६ वार्षिक परीक्षा २०७३ को नतिजा ५४
४.७ लिङ्गगत बार्षिक परीक्षा २०७३ को नतिजा ५६
४.८ जातिगत रुपमा बार्षिक परीक्षाको नतिजा २०७३ ५९
४.२.२ विषयगत तथा कक्षागत सिकाइ उपलब्धि ६४
४.२.३ भौतिक व्यवस्थापन र सिकाइ उपलब्धि ८७
४.३ भौतिक व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित समस्या र चुर्नातीहरु ८७
४.४ भौतिक व्यवस्थापनका समस्याहरु निराकरणका उपायहरु ९०
४.५ प्राप्ति ९२

परिच्छेद-पाँच
निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ निष्कर्ष ९५
५.२ सुझावहरु ९७
५.२.१ नीतिगत तहका सुझावहरु ९७
५.२.३ अभ्यास तहका सुझावहरु ९८
५.२.४ अनुसन्धान तहका सुझावहरु ९८

सन्दर्भ सामग्रीहरु
अनुसूचीहरु

तालिका सूची

तालिका नं **पेज नं.**

१) विद्यालय भवन र कक्षाकोठाको विवरण ३६
२) खेल मैदान,कम्पाउण्डवाल, खानेपानी र शौचालयको अवस्था ३७
३) पुस्तकालय, प्रयोगशाला, र छात्रावासको अवस्था ३८
४) अफिस कोठा, स्टाफ कोठा, स्वास्थ्य उपचार कक्ष र चमेनागृह ३९
५) कालो पाटी,डेक्स/बेन्च, साइकल/मोटरसाइकल स्ट्याण्डको अवस्था ४१
६) झ्याल/ढोका, छाना/छत,कार्पेट र विद्यार्थीको पोशाकको अवस्था ४२
७) फुलवारी, सञ्चार उपकरण, यातायातको साधन तथा विधुतको अवस्था ४३
८) फर्निचरको व्यवस्थापन ४४
९) शैक्षिक सामग्रको व्यवस्थापन ४६
१०) भौतिक व्यवस्थापनले सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभावको ४८
११) भौतिक व्यवस्थापनले लिङ्गगत रुपमा सिकाइ उपलव्धिमा ४९
१२) भौतिक व्यवस्थापनले जातिगत रुपमा सिकाइ उपलव्धिमा ५२
१३) उमेरगत विद्यार्थी भर्ना संख्या २०७३ ५३
१४) वार्षिक परीक्षाको नतिजाः २०७३ ५५
१५) लिङ्गगत बार्षिक परीक्षा २०७३ ५७
१६) जातिगत बार्षिक परक्षाको नतिजा २०७३ ६०
१७) विषयगत तथा कक्षागत सिकाइ उपलब्धि ६४
१८) लिङ्गगत रुपमा विषयगत तथा कक्षागत सिकाई उपलव्धी ६७
१९) जातिगत र कक्षागत सिकाई उपलव्धी श्री जनपथ मा.वि. ७०
२०) जातिगत र कक्षागत सिकाई उपलव्धी श्री गोग्राहा मा.वि. ७४
२१) जातिगत र कक्षागत सिकाई उपलव्धी श्री आदर्श मा.वि. ७८
२२) जातिगत र कक्षागत सिकाई उपलव्धी श्री सत्यनारायण मा.वि. ८१
२३) जातिगत र कक्षागत सिकाई उपलव्धी श्री शिक्षा सदन मा.वि. ८४
२४) भौतिक व्यवस्थापनका समस्याहरु र निराकरणका उपायहरु ९१